

Przemysław Benken

Instytut Pamięci Narodowej Oddział Szczecin
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1385-3016>

„Temat uczciwego sprawowania władzy, »czystych rządów« znalazł się na łamach całej prasy”. Problem korupcji, nepotyzmu i przestępczości gospodarczej w Komunistycznej Partii Chin w drugiej połowie lat 80. XX w. oraz próby zwalczania tych zjawisk z perspektywy polskiej dyplomacji

Streszczenie: Zapoczątkowane przez Deng Xiaopinga na przełomie lat 70. i 80. XX w. reformy w Chińskiej Republice Ludowej przyniosły ograniczoną liberalizację polityczną i zasadnicze zmiany w kwestiach ekonomicznych. Fakt, że reformy polityczne nie nadążały za przemianami w gospodarce, przyczynił się do wystąpienia na dużą skalę korupcji, nepotyzmu i zorganizowanej przestępczości zorganizowanej z udziałem członków Komunistycznej Partii Chin i osób z nimi powiązanych. Owe negatywne zjawiska, którym władze nie potrafiły skutecznie przeciwdziałać, w znacznym stopniu przyczyniły się do wzrostu niezadowolenia społecznego, z kulminacją w postaci protestów, do których doszło wiosną 1989 r. i które musiały zostać stłumione przez armię. W niniejszym artykule dokonano analizy zjawisk związanych z korupcją, nepotyzmem i przestępczością gospodarczą z perspektywy polskiej dyplomacji, która w owym czasie dosyć dobrze orientowała się w sytuacji wewnętrznej Chińskiej Republiki Ludowej.

Słowa kluczowe: Chińska Republika Ludowa, reformy Deng Xiaopinga, patologie władzy komunistycznej

Uwagi wstępne

Na przełomie lat 70. i 80. XX w. doszło do zasadniczych zmian w koncepcjach strategicznych Chińskiej Republiki Ludowej pod przywództwem Deng Xiaopinga, które wynikały z planowanych reform mających na celu unowocześnienie ChRL. W ramach tzw. polityki czterech modernizacji zakładano daleko idące przekształcenia w głównych sektorach funkcjonowania państwa: obronności, przemyśle, rolnictwie i naukach technicznych. Wprawdzie pierwsze lata realizacji procesu reform przyniosły imponującą po-

prawę parametrów gospodarczych ChRL, lecz nie oznaczało to, że uniknięto komplikacji, takich jak m.in. wzrosty cen i związana z nimi inflacja, które szczególnie mocno odczuwano w drugiej połowie lat 80. Wraz z upływem czasu coraz większymi problemem stawało się postępujące szybko rozwarstwienie społeczne, wynikające z bardzo nierównego dostępu poszczególnych grup ludności ChRL do możliwości korzystania z efektów zmian wprowadzanych przez Deng Xiaopinga. Z tym ostatnim wiązał się ściśle widoczny wzrost korupcji, nepotyzmu i przestępczości zorganizowanej w gospodarce.

Koncepcje reform Deng Xiaopinga zostały omówione zarówno w obcojęzycznej, jak i polskiej literaturze przedmiotu¹. Można wszakże zauważyć, że wiele publikacji skupiało się na pozytywnych dla ChRL efektach zachodzących przemian, marginalizując, a nawet całkowicie pomijając negatywne ich aspekty². Celem niniejszego tekstu jest zwrócenie uwagi na rozwijające się w okresie reform Deng Xiaopinga szkodliwe zjawiska, takie jak korupcja, nepotyzm i zorganizowana przestępczość gospodarcza. Były one jednymi z ważniejszych przyczyn protestów ludności Chin przeciwko działaniom władz podjętych pod koniec lat 80., które wiosną 1989 r. zagroziły stabilności systemu politycznego ChRL, dlatego niewątpliwie warto przyjrzeć się im nieco bliżej.

Do analizy tytułowych zjawisk wykorzystano m.in. dokumenty archiwalne polskiej dyplomacji, niewprowadzone dotąd szerzej lub w ogóle do naukowego obiegu. Wartość tych materiałów była stosunkowo duża, ponieważ wraz z wyraźną poprawą dwustronnych relacji na linii Pekin–Warszawa w drugiej połowie lat 80.³ możliwe stało się pozyskiwanie przez Polaków informacji (w tym poufnych) o wiarygodności większej, aniżeli oficjalne dane udostępniane przez ChRL, na których wciąż jeszcze opiera się wielu autorów. Wobec braku szerszego dostępu do miarodajnych źródeł chińskich, dokumenty zgromadzone w Archiwum Akt Nowych i Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych mogą pełnić rolę swoistego substytutu, który – uprzednio poddany krytycznej analizie – przynajmniej częściowo wypełni istniejącą lukę.

Z uwagi na przyjęte ramy objętościowe tekst niniejszy nie pretenduje do wyczerpania tematu. Głównym jego celem jest pobudzenie naukowej dyskusji nad problematyką, którą porusza. Wynika z niego, że problemy korupcji, nepotyzmu i zorganizowanej przestępczości gospodarczej miały olbrzymi wpływ na sytuację społeczno-polityczną w ChRL w drugiej połowie lat 80., przy czym władze nie potrafiły (wiele wskazuje na

¹ Literatura owa jest bardzo bogata, dlatego też odstąpiono od szczegółowego jej omawiania. Warto jednakowoż zwrócić szczególną uwagę na: E.F. Vogel, *Deng Xiaoping and the Transformation of China*, Cambridge–London 2011.

² Podejście takie wynikało, po pierwsze, z braku dostępu lub niekorzystania z materiałów źródłowych, które pozwalałyby szerzej opisać owe zjawiska, po drugie, z dążenia do przedstawiania Deng Xiaopinga i jego wizji modernizacji Chin w możliwie pozytywnym świetle.

³ Zob. P. Benken, Wojciech Jaruzelski „otwiera” Chiny. Wizyta I sekretarza Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Państwie Środka w 1986 roku, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2019, nr 1(33), s. 103–132.

to, że do pewnego momentu nie chciały) ich skutecznie zwalczać, mimo podejmowania szeregu oficjalnych inicjatyw. Trudno nie odnieść wrażenia, że komunistyczne kierownictwo nie prowadziło walki z korupcją, nepotyzmem i zorganizowaną przestępczością gospodarczą z pełnym zaangażowaniem, gdyż, „zgnilizna”, o której dużo pisano w prasie partyjnej w drugiej połowie lat 80., rozprzestrzeniła się w Komunistycznej Partii Chin tak bardzo, że pragmatycznie wybrano działania doraźne, by uspokoić społeczeństwo.

Część faktów opisanych w tekście prezentowano już w artykule „*Burza nad Pekinem*”. *Przyczyny, przebieg i konsekwencje kryzysu w Chińskiej Republice Ludowej w 1989 r. w świetle archiwów Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*⁴. W niniejszym tekście zawarto nowe informacje pozyskane z dodatkowych źródeł.

Patologie systemu władzy ChRL w kontekście reform gospodarczych

Największe profity z reform czerpały osoby należące do partyjnej nomenklatury lub z nimi powiązane. Wykorzystywały one istniejące luki w systemie ekonomicznym ChRL, jak m.in. wprowadzenie systemu podwójnych cen. Polegał on na tym, że za ilość dóbr, których wyprodukowanie było przewidziane planem, państwo płaciło według z góry narzuconych stawek, lecz ewentualne nadwyżki z produkcji można już było sprzedawać po cenach rynkowych⁵. Człowiek posiadający odpowiednie wpływy w aparacie państwowym był w stanie tanio kupić towary, na które był szczególnie duży popyt, po czym następnie sprzedać je za o wiele wyższą cenę. Chroniczny niedobór surowców i gotowych produktów gwarantował osiąganie w ten sposób pokaźnych zysków. Innym źródłem nieprawidłowości okazało się to, że wielka liczba zagranicznych inwestycji, realizowanych w ChRL dzięki tzw. polityce otwarcia, dawała członkom KPCh nieznane wcześniej moż-

⁴ Idem, „*Burza nad Pekinem*”. *Przyczyny, przebieg i konsekwencje kryzysu w Chińskiej Republice Ludowej w 1989 r. w świetle archiwów Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, „Dzieje Najnowsze” 2019, nr 4, s. 187–228.

⁵ Zob. np. D. Dębicka, *Reformy Deng Xiaopinga i ich wpływ na gospodarkę współczesnych Chin*, „Pisma Humanistyczne” 2013, nr 9, s. 147. Ksawery Burski, radca Ambasady Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w Pekinie, we wrześniu 1988 r. opisał to w następujący sposób: „Na gruncie reform, w tym faktycznego stosowania dwóch systemów cen (państwowych i wolnorynkowych) w warunkach niedoboru wielu surowców i produktów, a także ciągłych oficjalnych zachęt do rozwoju gospodarki towarowej i kierowania się zyskiem itd., od początku br. szczególnie szerokich rozmiarów nabrało zjawisko zorganizowanej »spekulacji urzędowej«, uprawianej na wielką skalę przez przedsiębiorstwa gospodarczo-handlowe, które bądź są przybudówkami instytucji partyjnych i urzędów państwowych, bądź są powiązane z tymi urzędami unią personalną, bądź kierowane przez nadal wpływowych działaczy emerytowanych. Jak pisze prasa partyjna, w takich warunkach jedna decyzja władz może zapewnić przedsiębiorstwu zysk w wysokości od kilkudziesięciu tysięcy do dziesięciu milionów juanów. Niektórzy rozmówcy chińscy twierdzą, że powstało realne niebezpieczeństwo odrodzenia się w Chinach kapitału biurokratycznego ze wszystkimi jego wadami (które KPCh z pasją demaskowała w latach panowania *Kuomintangu*)” – Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), Komitet Centralny Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (dalej: KC PZPR), LXXVI-712, Problem uczciwego sprawowania władzy oraz zadania Ministerstwa Kontroli ChRL (na podstawie rozmów z kierownikiem Kancelarii Ogólnej Ministerstwa Kontroli, wypowiedzi środowisk inteligenckich, doniesień prasy), 26 IX 1988, bp.

liwość obsadzania w tworzonych do ich obsługi przedsiębiorstwach szeregu intratnych stanowisk. W procesie tym kluczową rolę odgrywał nepotyzm, opisany przez jednego z amerykańskich dziennikarzy w pierwszej połowie 1989 r. następująco: „Nawet jeśli nie pełnią wysokich urzędów, to i tak krewni chińskiej elity cieszą się przywilejami. Znani jako (...) »frakcja książąt«, chodzą do najlepszych szkół, otrzymują najlepszą pracę, mieszkają w luksusowych mieszkaniach i mercedesami jeżdżą po zakupy do specjalnych sklepów”⁶.

Interesującą charakterystykę patologii związanych z wprowadzeniem w ChRL reform prorynkowych przedstawił francuski dziennikarz Francis Deron:

Za fasadą (...) podwójnego systemu monetarnego następuje kompletne rozwarstwienie społeczne. Na szczycie chińskiej drabiny społecznej plasuje się grupa przedstawicieli nowej klasy średniej, która, jeśli chodzi o styl życia, nie ustępuje swym odpowiednikom w niekomunistycznych krajach regionu azjatyckiego. Są to biznesmeni, amatorzy golfa, których zasoby finansowe chronią przed niedostatkami życia codziennego, na które narażony jest człowiek ulicy. (...) O szczybel wyżej znajdują się prowincjonalni „magnaci”, mistrzowie zaradności, którzy nawiązują kontakty z kim tylko chcą, nie licząc się z żadnymi zaleceniami rządu. Jeden z takich osobników, uwikłany w wielki skandal finansowy, związany z nielegalnym importem samochodów na [wyspę] Hajnan, został całkowicie wybielony przez rząd i mianowany wiceburmistrzem Kantonu.

Na dalszym miejscu plasuje się „drobna burżuazja”, której liczba stale rośnie. Ludzie ci zaangażowani są przede wszystkim w różnego rodzaju spółki o kapitale mieszanym i zaczynają przejawiać zwyczaje swych kolegów z Hongkongu lub innych krajów Azji Południowo-Wschodniej: eleganckie ubrania, wyszukana literatura, obce języki, bliższa czy dalsza perspektywa wydostania się »na zewnątrz«, w celu poznania tego nowoczesnego świata kapitalistycznego⁷.

W dokumentach KPCh z końca lat 80. zwracano uwagę na widoczny wzrost przestępczości zorganizowanej w gospodarce. Był on możliwy dzięki korumpowaniu pracowników wymiaru sprawiedliwości i słabemu „obliczu ideologicznemu” wielu człon-

⁶ J. Greenwald, *Za dużo wszystkiego w rodzinie*, „Time” z 5 VI 1989 r., [w:] *Chiny rok po Tienanmen. Zeszyty Dokumentacyjne Polskiej Agencji Prasowej*, Seria Monograficzna, Warszawa 1990, s. 23.

⁷ F. Deron, *Chiny chore na reformę*, „Le Monde” z 25–26 IV 1989 r., [w:] *Chiny rok po Tienanmen...*, s. 11–12. Problem odmiennych warunków życia korzystających z różnych przywilejów członków KPCh i często pozbawionych jakichkolwiek benefitów mieszkańców miast i wsi nie był zjawiskiem nowym. Rozwijało się ono już w okresie maoizmu, stając się szczególnie widoczne w najbardziej mrocznych jego okresach (zob. F. Dikötter, *Wielki głód. Tragiczne skutki polityki Mao 1958–1962*, Wołowiec 2013, s. 286–290). Niemniej reformy realizowane w trakcie przywództwa Deng Xiaopinga i związanymi z nimi duży wzrost gospodarczy dały partyjnej nomenklaturze możliwość bogacenia się na o wiele większą skalę, aniżeli miało to miejsce w okresie rządów Mao Zedonga.

ków partii, który popełniali wspomniane przestępstwa lub je ignorowali. Jak stwierdzano np. w kwietniu 1989 r. w trakcie posiedzenia Komitetu Prowincjonalnego KPCh prowincji Hunan, „ludzie cenią pieniądze i myślą tylko o pieniądzach, przez co wszystkie segmenty życia społecznego stały się pełne korupcyjnych praktyk i antysocjalistycznych zachowań, jak beczynność, chciwość, nielegalny biznesy seksualne, złodziejstwo, kradzieże, (...) rozboje, łapówkarstwo i oszustwo”⁸.

Wielu członków KPCh, zwłaszcza niższego i średniego szczebla, „wyposzczonych” w okresie „egalitarystycznych” rządów Mao Zedonga, uzyskało w latach 80. możliwość znacznej poprawy warunków bytowych, z czego chcieli maksymalnie skorzystać. Okoliczność ta przekładała się siłą rzeczy na poparcie większości aparatu partyjnego dla programu reform i wspieranie ograniczonej demaoizacji ChRL realizowanej przez Deng Xiaopinga, co zapewne było jedną z przyczyn braku skutecznej walki władz z korupcją, nepotyzmem i zorganizowaną przestępczością gospodarczą w pierwszych latach wdrażania Polityki Czterech Modernizacji. Na powszechne stosowanie praktyk nepotystycznych i sieci osobistych powiązań o nieformalnym charakterze (tzw. znajomości), szczególnie mocno ugruntowanych w kulturze azjatyckiej, tradycyjnie patrzono w Chinach przez palce. Ich eliminacja nie była możliwa, gdyż sięgały one najwyższych kręgów władzy i były przez nie tolerowane.

Ponadto aparat bezpieczeństwa ChRL początkowo nie był przygotowany do zwalczania nowego rodzaju przestępstw, które pojawiły się wraz z polityką otwarcia i wymagały od funkcjonariuszy nowej wiedzy i umiejętności, jak również odwagi w pociąganiu do odpowiedzialności wpływowych osób wykorzystujących swoje koneksje do naruszania prawa. Należałoby dodać, że chińskie Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego również zmagало się z problemami demoralizacji we własnych szeregach, przez co jego aktywność w zwalczaniu patologii w aparacie partyjnym i rządowym była mniejsza. Latem 1988 r. do Polaków przebywających w Pekinie docierały informacje, że „pracownicy resortu są coraz bardziej podatni na korupcję i magię pieniądza”⁹.

Stosunek ludności ChRL do korupcji i nepotyzmu w trakcie procesu reform

Opisane wyżej zjawiska wpływały negatywnie na prestiż Deng Xiaopinga w oczach społeczeństwa, który – jako faktyczny przywódca Chin – brał osobistą odpowiedzial-

⁸ Excerpt from Hunan Provincial Party Committee, ‘Move actively to fight all-out war for comprehensive management of social order’, Report to Party Central, 13 IV 1989 r., [w:] *The Tiananmen Papers. The Chinese Leadership’s Decision to Use Force Against Their Own People – in Their Own Words*, eds. A.J. Nathan, P. Link, London 2001, s. 9–10.

⁹ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie, 02386/163, t. 3, Szyfrogram nr 6431, Ocena stanu morale kadry oraz organów bezpieczeństwa ChRL, 7 VII 1988 r., k. 84.

ność za sytuację w kraju. Istniejące patologie w komunistycznych strukturach władzy nie tylko wypaczały, lecz wręcz ośmieszały koncepcje przez niego głoszone. Przykładowo w czerwcu 1984 r. powiedział: „Gdybyśmy podążali drogą kapitalistyczną, wzbogaciłoby się wtedy zaledwie kilka procent ogólnej liczby ludności ChRL (...). Stosowanie socjalistycznej zasady podziału według wkładu pracy nie spowoduje [powstania] nadmiernego dystansu między uboższymi a zamożniejszymi”¹⁰. Tymczasem rozwarstwienie społeczne w komunistycznych Chinach, przed którym Deng Xiaoping tak przestrzegał, pod jego rządami stawało się faktem, przy czym znacząco bogaciły się wyłącznie osoby powiązane z wpływowymi oficjelami w strukturach władzy.

Powszechna korupcja i nepotyzm, a także rozwijająca się zorganizowana przestępczość gospodarcza wywoływały rosnące niezadowolenie dużej części chińskiego społeczeństwa, którego wielu przedstawicieli uznawało, że KPCh nie będzie zainteresowana usunięciem nękających państwa trudności, gdyż jej prominenci straciliby wówczas możliwość czerpania wielkich korzyści¹¹. W raporcie politycznym Ambasady Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w Pekinie za 1986 r. stwierdzano: „Polityka wolnej konkurencji i zróżnicowanego wzrostu dobrobytu oraz przyspieszenia rozwoju zaczęła kształtować w społeczeństwie nowe podziały, pogłębiane dodatkowo na skutek korupcji, spekulacji, nepotyzmu. Inflacja, nierównomierny wzrost stopy życiowej, a nawet pogorszenie sytuacji materialnej niektórych grup (...) powodowały narastanie zwątpienia w trafność obranej drogi”¹². Pojawiały się również głosy, że wspomniane wyżej patologie niweczyły część osiągnięć reform Deng Xiaopinga. We wrześniu 1988 r. Ksawery Bruski, radca Ambasady PRL w Pekinie, pisał:

Niektórzy rozmówcy chińscy ze środowisk naukowych i politycznych (...) w obecnej korupcji i spekulacji dostrzegają drugi – obok zaniedbań w oświacie – główny hamulec normalnego rozwoju Chin w XXI wieku. Obawiają się przekształcenia tych zjawisk w „nałóg”. Oceniają, że środki podejmowane dotychczas przez partię i rząd – aczkolwiek znaczne – nie są wystarczające, bowiem m.in. nie uwzględniają, że dzisiejsze negatywne zjawiska odradzają się na urodzajnej w tym względzie glebie starych tradycji¹³.

¹⁰ *Budować socjalizm o chińskiej specyfice*, 30 VI 1984 r., [w:] Deng Xiaoping, *Chiny na drodze reform w XXI wieku*, Toruń 2012, s. 190.

¹¹ Zob. np. L. Binyan, *Chiny: czy i tym razem zostanie pogrzebany ruch studencki?*, „International Herald Tribune” z 5 V 1989 r., [w:] *Chiny rok po Tienanmen...*, s. 19.

¹² Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych (dalej: AMSZ), Departament II, zespół 22/89, wiązka IV,teczka 5c, Raport polityczny Ambasady PRL w Pekinie za 1986 r., grudzień 1986 r., bp.

¹³ AAN, KC PZPR, LXXVI-712, Problem uczciwego sprawowania władzy oraz zadania Ministerstwa Kontroli ChRL (na podstawie rozmów z kierownikiem Kancelarii Ogólnej Ministerstwa Kontroli, wypowiedzi środowisk inteligenckich, doniesień prasy), 26 IX 1988 r., bp.

W marcu 1989 r. w sprawozdaniu z wizyty delegacji Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych w ChRL znalazła się informacja mówiąca o tym, że niektórzy Chińczycy obserwujący demoralizację komunistycznych struktur władzy oczekiwali korekty w sposobie zarządzania państwem nawiązujących do zdecydowanych działań Mao Zedonga:

Cześć naszych rozmówców za najgroźniejszej zjawisko uważało niebezpieczeństwo odradzania się silnej autorytarnej władzy i tęsknoty za mocnym człowiekiem, który „weźmie to wszystko za mordę”. Tendencje te występują zarówno w aparacie władzy [wśród członków KPCh, którzy z różnych przyczyn zostali odcięci od możliwości większego poprawienia swojej sytuacji materialnej dzięki reformom], jak też cieszą się poparciem ze strony biedniejszych warstw ludności¹⁴.

Największe rozczarowanie wobec kierownictwa KPCh wyrażała inteligencja, zwłaszcza studenci i nauczyciele akademicy (aczkolwiek wzrost cen detalicznych na poziomie 15% tylko w ciągu pierwszych dziewięciu miesięcy 1986 r. uderzał także w szeregi innych grup społecznych). Według niektórych szacunków, politykę KPCh całkowicie popierało w tym okresie zaledwie 20–30% tego środowiska. Było to związane z tym, że formowanie się nowych elit (od 1978 r. zwiększono nabór na wyższe uczelnie) odbywało się pod wrażeniem warunków życia obserwowanych w krajach kapitalistycznych (poznanych m.in. dzięki polityce otwarcia)¹⁵, a lepszy dostęp do informacji o wydarzeniach na świecie skłaniał do refleksji, że ChRL reformuje się w tempie niedostatecznym. Wielu Chińczyków uważnie śledziło działania Michaiła Gorbaczowa w Związku Socjalistycznych Republik Sowieckich, uznając je za właściwe. Dużą popularnością w ChRL cieszyły również informacje na temat sytuacji w Polsce i na Węgrzech¹⁶. Przykładowo, Wang Dan – student historii, który został jednym z liderów protestów na placu Tiananmen w 1989 r., w marcu wspomnianego roku pisał: „Uważamy, że droga obrona przez Polskę, Węgry i Czechosłowację jest jedynym wyjściem, by uratować kraje socjalistyczne przed

¹⁴ AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, LXXVI-711, Sprawozdanie dyrektora Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych prof. Macieja Perczyńskiego z pobytu delegacji PISM w ChRL, 10 III 1989 r., bp.

¹⁵ Zob. np. J. Lovell, *Maoizm. Historia globalna*, Warszawa 2020, s. 451.

¹⁶ Zachodni publicyści oceniali, że Chińczycy śledzący rozwój sytuacji w PRL, korzystny dla Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność”, stawali się bardziej odważni w konfrontacji z własnymi władzami. Pracownicy chińskiego odpowiednika PISM w rozmowie z Polakami przyznawali, że „falę strajków w Polsce w roku ubiegłym [1988] odebrali, jako najpoważniejszy dla siebie sygnał ostrzegawczy, tym bardziej, że i u nich narastała fala niepokojów w różnych warstwach i grupach społecznych. Oceniają, że zatrzymali ją [w ostatniej chwili] »na pięć minut przed dwunastą«” – AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, LXXVI-711, Sprawozdanie dyrektora Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych prof. Macieja Perczyńskiego z pobytu delegacji PISM w ChRL, 10 III 1989 r., bp. Wiosna 1989 r. pokazała jednakowoż, że chińscy analitycy nazbyt zgrzeszyli optymizmem i wzbierającej fali niezadowolenia społecznego KPCh nie potrafiła już rozładować bez użycia armii – zob. B. Góralczyk, *Pekińska wiosna 1989. Początki ruchu demokratycznego w Chinach*, Warszawa 1999.

krzysami wewnętrznymi. (...) Tylko i wyłącznie wtedy, gdy Chiny podążą śladami państw wschodniej Europy, uda się osiągnąć pełną demokrację i pełny rozwój”¹⁷.

Wprawdzie początkowo kluczową rolę w kształtowaniu postaw kontestacyjnych wobec polityki władz w szerszym wymiarze odgrywały zagadnienia o charakterze ekonomicznym, niemniej wkrótce miały do nich w większym niż dotąd dołączyć żądania polityczne. W ocenie wielu Chińczyków tylko gruntowane zmiany na tym ostatnim polu mogły uczynić z ChRL państwo o ustroju zbliżonym do rozwiniętych krajów kapitalistycznych, co uznano za najlepszą gwarancję poprawy sytuacji gospodarczej i poziomu życia większości obywateli. Warto zauważyć, że w jednym z dokumentów Wydziału Zagranicznego Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej z pierwszej połowy lat 80. pisano, iż w miastach na jedną osobę przypadają wciąż tylko 4 m² powierzchni mieszkalnej, a do tego „występuje wysokie bezrobocie z wynikającymi z niego szerokimi problemami natury socjalnej (szczególnie problemy z młodzieżą), przestępczość gospodarcza (szczególnie wśród funkcjonariuszy)”¹⁸. Aspekty ekonomiczny i polityczny nierozdzielnie ze sobą spletały się, co było dla KPCh niebezpieczne, gdyż prowadziło do podważenia jej dominującej roli w państwie.

Reaktywacja Ministerstwa Kontroli

Problemy korupcji, nepotyzmu i zorganizowanej przestępczości gospodarczej przybrały w ChRL tak wielkie rozmiary, że zmusiły władze do reakcji. Kierownictwo KPCh miało wszak świadomość istniejących problemów. Oficjalnie wyrażano przekonanie, że pewnej liczby błędów nie można było uniknąć przy wdrażaniu donośnych reform w ówczesnych warunkach chińskich¹⁹, niemniej podejmowano działania, mające na celu choć częściowe ograniczenie zjawisk negatywnie odbieranych przez społeczeństwo. Koncentrowały się one na próbach poprawy ogólnego stanu moralnego członków KPCh

¹⁷ Wang Dan, *China Must Join the Wave of Reform Movements in Other Communist Countries*, 4 III 1989 r., [w:] *Perspectives on Modern World History. The Tiananmen Square Protests of 1989*, ed. J. Hay, Farmington Hills 2010, s. 64.

¹⁸ AAN, KC PZPR, Wydział Zagranicznych, LXXVI-710, O sytuacji wewnętrznej w ChRL, bd. bp.

¹⁹ AAN, K PZPR, Wydział Zagraniczny, LXXVI-711, Sprawozdanie dyrektora Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych prof. Macieja Perczyńskiego z pobytu delegacji PISM w ChRL, 10 III 1989 r., bp. Jak zapisano w dokumencie z września 1988 r. nadesłanym do Departamentu II Wydziału Zagranicznego KC PZPR z Ambasady PRL w Pekinie: „W dotychczasowym podejściu do wyżej wymienionych zjawisk przemawiała emocjonalna krytyka i moralne potępienie. Źródeł zjawisk najchętniej dopatrywano się w czynnikach zewnętrznych, w uleganiu burżuazyjnym zanieczyszczeniom ideologicznym, w skazach moralnych niektórych działaczy. Obecnie dowodzi się, że korupcja, spekulacja, itp. to zjawiska nieuniknione w okresie przechodzenia od gospodarki naturalnej do towarowej, od stanu zacofania ku znacznemu rozwojowi. Argumentuje się, że jest to jakby cena na ogólny postęp społeczny. Z drugiej strony, w publikacjach przewija się wyraźna obawa, czy owa zgnilizna nie obróci się przeciwko reformom i polityce otwarcia, czy nie utrudni dalszej realizacji programu modernizacji partii i rządu” – AAN, KC PZPR, LXXVI-712, Problem ucziwego sprawowania władzy oraz zadania Ministerstwa Kontroli ChRL (na podstawie rozmów z kierownikiem Kancelarii Ogólnej Ministerstwa Kontroli, wypowiedzi środowisk inteligenckich, doniesień prasy), 26 IX 1988 r., bp.

i zwiększenia poziomu dyscypliny partyjnej. W realizowanej od listopada 1983 r. do maja 1987 r. kampanii porządkowania KPCh w pierwszym rządzie piętnowano takie zachowania, jak m.in. wykorzystanie władzy do czerpania osobistych korzyści i wynikające z niej uprzywilejowanie w dostępie do mieszkań, studiów oraz dobrze płatnej pracy (wszystko to było zarezerwowane głównie dla dzieci działaczy partyjnych). Następnie wystąpiono przeciw „nurtowi nowych nieprawości”, jak masowe podejmowanie przez instytucje partyjne i państwowe działalności gospodarczo-handlowej oraz szafowanie premiami i nagrodami itd., by później zająć się „zaprowadzeniem ładu w sprawach finansowych wsi” (korygowaniem decyzji związanych z zagarnianiem mienia zbiorowego, zwalczaniem łapownictwa) oraz „korygowaniem zjawisk brutalności kadr wiejskich”²⁰.

W grudniu 1986 r. parlament ChRL reaktywował Ministerstwo Kontroli (zlikwidowane w 1954 r.). Resort ten, na którego czele stanął Wei Jianxing, rozpoczął działalność w połowie 1987 r. i składał się z jedenastu komórek szczebla biura, w tym sześciu biur merytorycznych (trzy kontrolowały aparat rządowy, trzy aparat administracyjny na prowincji). Ministerstwo posiadało swoje stałe delegatury w 46 innych ministerstwach i urzędach centralnych, które zatrudniały łącznie ok. 1,2 tys. osób. Pod koniec 1988 r. w trakcie tworzenia była sieć stałych delegatur na szczeblu powiatu (zatrudniających po 10–15 osób), a nawet gminy (w pasie wybrzeża, gdzie wskutek wzmożonych inwestycji zagranicznych powstały specjalne strefy ekonomiczne). Docelowo ministerstwo miało zatrudniać 60 tys. pracowników, którzy uzyskali uprawnienia do przeprowadzania kontroli, badań i śledztw, przedkładania propozycji ulepszeń organizacyjnych, wniosków o stosowanie kar, a także do udzielania ostrzeżeń i stosowania nagan z wpisami do akt. Podstawowym zadaniem resortu było czuwanie, by aparat administracji centralnej i prowincji wcielał w życie politykę i dyrektywy rządu oraz przestrzegał przepisów prawnych i regulaminów wewnętrznych. Do zadań ministerstwa należało także odbieranie sygnałów od społeczeństwa o przypadkach naruszania dyscypliny, wykorzystywania stanowisk dla czerpania korzyści materialnych itd. W tym celu powołano Centralny Ośrodek Przyjmowania Skarg i Informacji wraz z całodobową linią telefoniczną. Do czerwca 1989 r. podobne ośrodki planowano wdrożyć do szczebla powiatu. Ministerstwo miało też za zadanie prowadzić walkę z biurokracją oraz organizować szkolenia w zakresie praworządności, popularyzowania dobrych wzorców itd.²¹

W pierwszym roku istnienia Ministerstwo Kontroli sprawdziło ok. 300 tys. umów i kontraktów dotyczących stosunków gospodarczych z zagranicą. Stwierdzono około tysięcy uchybień wynikających z braku doświadczenia aparatu handlu oraz pewną „niewiel-

²⁰ AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, LXXVI-714, Zakończenie prac nad „porządkowaniem” KPCh: XI 1983 – V 1987, 17 VII 1987 r., bp.

²¹ AAN, KC PZPR, LXXVI-712, Problem uczciwego sprawowania władzy oraz zadania Ministerstwa Kontroli ChRL (na podstawie rozmów z kierownikiem Kancelarii Ogólnej Ministerstwa Kontroli, wypowiedzi środowisk inteligentkich, doniesień prasy), 26 IX 1988 r., bp.

ką ilość” przypadków pobierania łapówek (głównie od partnerów biznesowych z Hongkongu i Japonii). Następnie przystąpiono do kontroli ok. 230 tys. umów i kontraktów zawartych z partnerami zagranicznymi na szczeblu prowincji. Jak pisał we wrześniu 1988 r. cytowany już Ksawery Burski:

Według kierownika Kancelarii Ogólnej Ministerstwa Kontroli, resort jest świadom, że od jego pracy w znacznym stopniu zależy powodzenie Polityki Otwarcia na zagranicę, a nawet powodzenie reform, rozwój przemysłu terenowego, itp. Walka z korupcją, spekulacją i nadużywaniem władzy w imię interesów prywatnych jest zadaniem długofalowym. Jest to zarazem obrona prestiżu rządu. W walce tej nie przewiduje się stosowania metod kampanii. Resort będzie uczestniczył w opracowywaniu nowych przepisów, wymierzonych w marnotrawstwo mienia państwowego i społecznego, w biurokrację, w zjawiska niedopełniania obowiązków, w nepotyzm, itd. Praca resortu cieszy się poparciem KC i sekretarza generalnego KPCh [Zhao Ziyanga] [...]. Sprawa walki z negatywnymi zjawiskami była jednym z tematów roboczych obrad kierownictwa partii i państwa w lecie br. w [kurorcie] Beidaihe i ma znaleźć się na porządku dziennym właśnie zwołanego III Plenum KC KPCh. Według rozmówcy, resort dobrze współpracuje z Komisją Kontroli Dyscypliny KC [Centralną Komisją Kontroli Dyscypliny Partyjnej KPCh], Ministerstwem Bezpieczeństwa Publicznego, Prokuraturą, Urzędem Kontroli i Rachunkowości²².

Choć mogłoby się wydawać, że walka z korupcją, nepotyzmem i zorganizowaną przestępczością gospodarczą stała się jednym z priorytetów władz, to należy zauważyć, że tworzenie się struktur Ministerstwa Kontroli rozciągnięto na dwa lata. Na czele resortu postawiono bliskiego współpracownika poprzedniego sekretarza generalnego KPCh, Hu Yaobanga, który został zmuszony do ustąpienia ze stanowiska przez Deng Xiaopinga w styczniu 1987 r., gdyż nie dość ostro przeciwstawiał się protestom studenckim rozpoczętym w grudniu 1986 r. Ponieważ Wei Jianxing stał wcześniej na czele Centralnej Komisji Kontroli Dyscypliny Partyjnej KPCh, powierzenie mu nowej funkcji odbierano jako karne odsunięcie na boczny tor, poprzez skierowanie go na mało istotne stanowisko. Podsumowując, trudno nie odnieść wrażenia, że reaktywowane Ministerstwo Kontroli służyło kierownictwu KPCh jako swoisty listek figowy przykrywający brak wymiernych sukcesów w walce ze zjawiskami, którego gorszyły opinię publiczną.

XIII Zjazd KPCh

Ostra postawa Deng Xiaopinga wobec wszelkich form oporu przeciwko komunistycznej władzy w Chinach, zademonstrowana w pełni w 1989 r., została poprzedzona

²² Ibidem.

próbami poprawy sytuacji wewnętrznej kraju. Służyć temu miał m.in. XIII Zjazd KPCh w dniach 25 października – 2 listopada 1987 r. poświęcony m.in. problematyce związanej z trudnościami powstałymi na skutek negatywnych rezultatów reform gospodarczych, które oddziaływały na społeczeństwo. XIII Zjazd odbył się pod hasłem zmiany systemu zarządzania gospodarką, który zamierzano w większym stopniu zdecentralizować i urynkować. Działaniom tym miały towarzyszyć dalsze reformy polityczne, m.in. nakładające na struktury partyjne ograniczenia w zakresie administracji i zarządzania gospodarką, wprowadzające konsultacje społeczne, zwiększające znaczenie sposób istotny organów przedstawicielskich i organizacji polityczno-społecznych oraz „demokratyzację” życia społecznego (poczynając od sytuacji w KPCh). Uznano, że pomyślny proces reformowania gospodarki i modernizowania kraju okaże się bardzo trudny, jeśli nie uda się równocześnie dokonać implementacji odpowiednich zmian o charakterze politycznym²³.

Po XIII Zjeździe KPCh główną rolę w nadzorze nad dyscypliną organów administracji państwowej przejęło Ministerstwo Kontroli i częściowo prokuratura. Struktury partyjne były natomiast monitorowane przez Centralną Komisję Kontroli Dyscypliny Partyjnej KPCh, do której należało kontrolowanie przestrzegania statutu, uchwał i innych decyzji przyjętych przez poszczególne instancje partyjne, czuwanie nad realizacją założeń politycznych oraz udzielanie wsparcia i pomocy komitetom partyjnym w zakresie porządkowania stylu pracy organizacji partyjnych i przestrzegania dyscypliny partyjnej²⁴.

Na początku czerwca 1988 r. temat walki z korupcją i nepotyzmem znalazł się w centrum zainteresowania władz. Biuro Polityczne KC KPCh postawiło wówczas na porządku dnia kwestię „czystych rządów” jako składnika właściwego klimatu i warunków do reform. Uzgodniono również wytyczne dla pracy aparatu kontroli, ścigania i sprawiedliwości, Centralnej Komisji Kontroli Dyscypliny Partyjnej KPCh itd., a także wydano dwa zestawy regulaminów i przepisów (odpowiednio dla struktur partyjnych i rządowych). Precyzowały one kompetencje organów kontroli, obowiązki kadr partyjnych i urzędników państwowych, jak również określały kary za korupcję, łapownictwo, naruszenie dyscypliny partyjnej podczas podróży zagranicznych i kontaktów z cudzoziemcami itd. Ponadto kancelaria KC KPCh i kancelaria Rady Państwa wydały w lipcu 1988 r. wspólny

²³ Zob. AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, LXXVI-719, Zhao Ziyang, *Naprzód drogą socjalizmu o chińskiej specyfice* – referat sprawozdawczy na XIII Zjeździe KPCh, 25 X 1987 r., bp. Do podobnych wniosków dochodzili polscy dyplomaci: „Jak się wydaje, w dziedzinie reform gospodarczych Chin znalazły się w takim położeniu, że uzyskanie poważnego postępu we wdrażaniu tych reform jest uzależnione od dokonania przekształceń obecnej struktury politycznej Chin. Dotychczasowe doświadczenia wynikające z wdrażania reform potwierdziły niezbędną decentralizację nadmiernie skupionej władzy w komitetach partyjnych i centralnych urzędach” – AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, LXXVI-713, Wyniki gospodarcze Chin osiągnięte w pierwszym półroczu 1987 r. oraz aktualne problemy rozwoju ekonomicznego ChRL, 11 VII 1987 r., bp.

²⁴ AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, LXXVI-712, Centralna Komisja Kontroli Dyscypliny Partyjnej KPCh, 15 VI 1986 r., bp.

okólnik, który m.in. zabraniał instytucjom partyjnym i rządowym oraz ich pracownikom trudnienia się handlem i zakładania przedsiębiorstw, jak również wstrzymał udzielanie zezwoleń emerytowanym pracownikom aparatu partyjnego na przejmowanie w przedsiębiorstwach jakichkolwiek stanowisk. Kierownictwo KPCh zakazało też zasilania budżetów instytucji partyjnych i rządowych dochodami z przedsiębiorstw, nakazując rozdział funkcji administracyjnych od uprawnień menadżerskich niektórych przedsiębiorstw państwowych, itd. Ksawery Burski podsumował to w następujący sposób: „Temat uczciwego sprawowania władzy, »czystych rządów« znalazł się na łamach całej prasy”²⁵.

Przystąpiono również do pociągania do odpowiedzialności winnych naruszenia prawa. Anna Kerns podała, że w 1988 r. przed sądami rozpatrywano ponad 55 tys. spraw z zakresu przestępczości gospodarczej, z czego ponad 8 tys. dotyczyło korupcji. Za branie łapówek osądzono we wspomnianym roku ponad 1,5 tys. ludzi, a kolejnych 1,7 tys. za spekulację²⁶. W dokumencie z września 1988 r., przygotowanym przez radcę Ambasady RPL w Pekinie, pisano natomiast, że w latach 1983–1987 wymierzono różne kary partyjne łącznie 656 tys. członków KPCh, z czego 153 tys. osób z partii wydalono (w samym tylko 1987 r. wydalono ponad 20 tys.). Ponadto działający od 1983 r. Urząd Kontroli Rachunkowości w ciągu pięciu lat wykrył naruszenie dyscypliny finansowo-gospodarczej na łączną kwotę ponad 40 mld juanów. Stwierdzono też, że dyscyplinę finansową narusza bądź gospodaruje nieprawidłowo 6% dyrektorów zakładów²⁷.

Ograniczone efekty działań władz

Rozwiązania przyjęte po XIII Zjeździe KPCh nie przyniosły przewyższenia wielu negatywnych trendów obserwowanych we wcześniejszych latach, co tłumaczono później w taki sposób, by nie umniejszać autorytetu Deng Xiaopinga jako osoby odpowiedzialnej za wyznaczenie ogólnego kierunku reform. Uznano zatem, że głównym źródłem istniejących wciąż problemów były „utrzymujące się stare mechanizmy i nawyki oraz

²⁵ AAN, KC PZPR, LXXVI-712, Problem uczciwego sprawowania władzy oraz zadania Ministerstwa Kontroli ChRL (na podstawie rozmów z kierownikiem Kancelarii Ogólnej Ministerstwa Kontroli, wypowiedzi środowisk inteligenckich, doniesień prasy), 26 IX 1988 r., bp.

²⁶ A. Kerns, *Who Will Shout If Not Us? Student Activists and the Tiananmen Square Protest. China, 1989*, Minneapolis 2011, s. 39. Nie były to duże liczby, biorąc pod uwagę skalę problemu, a zwłaszcza w porównaniu z podaną przez polskich dyplomatów liczbą przeszło 150 tys. osób wydalonych z partii w latach 1983–1987. Trudno nie odnieść wrażenia, że aparat bezpieczeństwa dokonywał jedynie „punktowych uderzeń” w osoby odpowiedzialne za korupcję, nepotyzm i przestępczość gospodarczą (w celach propagandowych i by wykazać się aktywnością), co nie mogło skutecznie zdusić tych negatywnych zjawisk.

²⁷ AAN, KC PZPR, LXXVI-712, Problem uczciwego sprawowania władzy oraz zadania Ministerstwa Kontroli ChRL (na podstawie rozmów z kierownikiem Kancelarii Ogólnej Ministerstwa Kontroli, wypowiedzi środowisk inteligenckich, doniesień prasy), 26 IX 1988 r., bp. Ponownie zwraca uwagę niewielka liczba wykrytych naruszeń praworządności, co każe stawiać uzasadnione pytanie o wiarygodność danych podawanych przez przedstawicieli ChRL.

opór kadry przywiązanej do starych metod działania”²⁸. Pragmatyczne podejście Deng Xiaopinga do kwestii sprawowania władzy i dążenia do utrzymania swej osobistej supremacji w KPCh sprawiło, że działania sanacyjne podjęto z opóźnieniem. Mimo nagłaśniania ich przez kontrolowane przez komunistów środki masowego przekazu, nie zdołały już one przekonać rozczarowanego społeczeństwa do tego, że władza faktycznie zamierza rozprawić się z patologiami we własnych szeregach. Warto zauważyć, że o stosowanie nepotyzmu oskarżano samego Deng Xiaopinga i współpracującego z nim ściśle do maja 1989 r. sekretarza generalnego KPCh Zhao Ziyanga.

Nagłośnienie przez komunistyczny rząd walki z korupcją, nepotyzmem i zorganizowaną przestępczością gospodarczą nieszcześnie zbiegło się z kolejnymi niepowodzeniami na polu ekonomii. Szczególnie nieudana i wizerunkowo dotkliwa okazała się próba reformy systemu cen z początku 1988 r. zakończona paniką na rynku i znacznym wzrostem inflacji do poziomu ponad 30 proc., a więc najwyższym od niemal czterdziestu lat. Miało to przełożenie na spadek wartości pensji robotników, a kroki zaradcze podjęte przez władze, polegające na cięciu kosztów w nierentownych państwowych przedsiębiorstwa, pogorszyły nastroje społeczne i zwiększyło bezrobocie. Nastąpiło dalsze pogłębianie się dysproporcji w poziomie rozwoju między poszczególnymi regionami kraju (napływ zagranicznych inwestycji do prowincji nadmorskich kontrastował z sytuacją w głębi ChRL) i gałęziami gospodarki (dysproporcje w rozwoju przemysłu ciężkiego i lekkiego) oraz utratę przez rząd kontroli w skali makro. Jak stwierdzał w marcu 1989 r. dyrektor PISM prof. Maciej Perczyński:

Największą trudnością jest restrukturalizacja anachronicznej struktury cen. Próby jej zmian prowadzą do „ogolacania rynku”, spirali inflacyjnej i niezadowolenie społecznego. Przyblokowanie reformy cen [w reakcji na duży wzrost inflacji] powoduje utrwalenie stanu istnienia dwóch systemów ekonomicznych: rynkowego i rozdzielczo-nakazowego, co stwarza m.in. nader sprzyjające warunki dla korumpowania aparatu władzy i masowych przestępstw gospodarczych. To z kolei jest jednym z najsilniej krytykowanych zjawisk społecznych powodujących gwałtowny spadek autorytetu partii i władz²⁹.

Polscy dyplomaci trafnie przewidywali pogorszenie się sytuacji gospodarczej ChRL pod koniec lat osiemdziesiątych i spowodowane tym zagrożenie dla kontynuowania procesu reform w duchu określonym przez Deng Xiaopinga:

²⁸ AMSZ, Departament II, z. 4/94, w. I, Wstępna ocena wydarzeń w Pekinie (kwiecień–czerwiec 1989) sporządzona przez ambasadora PRL w Pekinie Mariana Woźniaka, 26 VI 1989 r.

²⁹ AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, LXXVI-711, Sprawozdanie dyrektora Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych prof. Macieja Perczyńskiego z pobytu delegacji PISM w ChRL, 10 III 1989 r., bp.

Zreformowanie cen, przy jednoczesnym uniknięciu inflacji i utrzymaniu stabilności społecznej, jest niezwykle skomplikowaną sprawą. Stąd przeprowadzenie dalszych reform chińskiej gospodarki i osiąganie w ich wyniku spektakularnych rezultatów nie będzie się odbywać w przyszłości tak bezboleśnie, jak to miało miejsce poprzednio. Jak się wydaje, większość zamierzonych w najbliższej przyszłości reform będzie miało taki charakter, że tylko dla części społeczeństwa będą one korzystne. Spowoduje to ukształtowanie się w Chinach nowego układu sił wspierających i przeciw wprowadzanym reformom³⁰.

Warto na koniec zauważyć, że reformy Deng Xiaopinga były krytykowane także przez część wpływowych członków KPCh (tzw. frakcja konserwatystów), którzy wykorzystywali wyżej opisane negatywne zjawiska do ograniczania zachodzących w kraju przemian o prorynkowym charakterze, w ich ocenie godzących w komunistyczne oblicze ChRL. Ludzie ci, przeciwni jakiegokolwiek liberalizacji politycznej, byli stopniowo odsuwani od władzy przez bardziej umiarkowanego Deng Xiaopinga, który zastępował ich mniej zaawansowanymi wiekowo tzw. liberałami lub technokratami. Dokonujące się pomniejszanie znaczenia „konserwatystów” wywoływało ich opór przejawiający się m.in. szczególną troską o „czystość ideową” KPCh. Przykładem tego była sytuacja, do jakiej doszło w trakcie Krajowej Konferencji KPCh we wrześniu 1985 r., gdy Chen Yun, który w tym czasie odpowiadał w partii m.in. za kwestie dyscyplinarne, „wystąpił jakby polemizując z Deng Xiaopingiem. Krytycznie ocenił odchodzenie od centralnego planowania i poddanie gospodarki grze sił rynkowych, jako posunięte zbyt daleko. (...) Wytknął zaniedbania pracy ideowo-wychowawczej, niedocenianie zagrożenia ideologicznego jakie niesie »Polityka Otwarcia« (...), niedostateczne przeciwdziałanie pojawiającej się pogoni za zyskiem za wszelką cenę”³¹. Podejście takie trafiało do osób, które, wychowane w duchu „egalitaryzmu” okresu rządów Mao Zedonga, nie zostały dopuszczone do „dobrodziejstw” reform lub nie potrafiły zaakceptować postępujących różnic w poziomie życia poszczególnych grup społecznych ChRL, co według nich zaprzeczało komunistycznym ideom.

Zamiast podsumowania. Patologie procesu reform źródłem kryzysu

Postulaty daleko idących reform politycznych, artykułowane przez przedstawicieli elit intelektualnych ChRL i popierane przez tzw. frakcję liberałów w KPCh, w znacznym stopniu wynikały z uwarunkowań ekonomicznych. Te ostatnie kształtowały się w sposób szczególnie niekorzystny dla środowiska chińskiej inteligencji, którego kooperacja była

³⁰ AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, LXXVI-714, Rezultaty reform gospodarczych w Chinach w latach 1979–1986 według Państwowego Urzędu Statystycznego ChRL oraz ocena chińskich reform ekonomicznych, 23 IX 1987 r., bp.

³¹ AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, LXXVI-710, Informacja Wydziału Zagranicznego KC PZPR. Wyniki Krajowej Konferencji KPCh (18–23 IX 1985 r.), 17 XII 1985 r., bp.

dla Deng Xiaopinga potrzebna, by móc kontynuować jego program modernizacji ChRL. Tymczasem wspomniane środowisko z jednej strony obserwowało liczne nieprawidłowości, jakich dopuszczali się członkowie KPCh i osoby z nimi powiązane, z drugiej zaś musiało zadowalać się nie dającym mu większych podstaw do optymizmu tłumaczeniem sytuacji podobnym do tego, jakie jeden z członków Biura Politycznego i Komitetu Stałego KC KPCh, Hu Qili, przedstawił na początku kwietnia 1989 r. w rozmowie z redaktorem naczelnym gazety „Neues Deutschland”:

Celem reform jest rozwój społeczeństwa, więc konieczne jest uwzględnienie podstawowych interesów całej ludności. Oznacza to, że pewne postulaty indywidualnych osób lub grup nie mogą być jeszcze w pełni realizowane. Trzeba się tutaj nawet wykazać pewną chęcią do poświęceń. Mówiąc innymi słowy: partykularne interesy muszą ustąpić wielkim interesom, krótkoterminowe interesy muszą ustąpić miejsca długoterminowym, interes jednostek powinien obecnie ustąpić przed interesem całego społeczeństwa³².

Wśród obywateli ChRL widoczne były aspiracje o charakterze ekonomicznym (rozbudził je swymi deklaracjami w pierwszych latach reform sam Deng Xiaoping, rzucając hasło bogacenia się) i frustracja wynikająca z niemożności ich zaspokojenia, za co obwiniano patologie występujące w łonie KPCh. Ludność z wielką niechęcią postrzegając dokonujące się rozwarstwienie społeczne mające miejsce na skutek rosnącego uprzywilejowania osób i środowisk związanych z władzami. Jak zauważył Ksawery Burski, „w sumie z reform skorzystały górne warstwy nadmiernie rozbudowanego aparatu partyjno-administracyjnego i wojskowo-politycznego, a także chłopstwo. Natomiast skutki inflacji najbardziej dotknęły inteligencję, uczącą się młodzież, częściowo klasę robotniczą oraz generalnie oświatę, naukę, służbę zdrowia”³³. Cytowany już prof. Perczyński stwierdzał: „Niepokojący jest proces pauperyzacji inteligencji, co powoduje wyraźny wzrost nastrojów krytycznych w jej szeregach, a także utratę przez partię wspólnego języka z młodym pokoleniem”³⁴. Warto zauważyć, że zgodnie z tym, co zauważono już w 1980 r., nie tylko przedstawiciele inteligencji mieli powody do narzekań. Szacowano wówczas, że 1/3 młodych ludzi (osoby od 7 do 30 roku życia), czyli 200 mln, nie posiadała żadnego wykształcenia, a zaledwie milion z nich otrzymał możliwość kontynuowania nauki w szkole wyższej:

³² Wilson Center Digital Archive, Note about the meeting between the member of the Standing Committee of the Politburo of the Central Committee of the Chinese Communist Party, Hu Qili, with Herbert Naumann, Editor-in-chief of ‘Neues Deutschland’ in Beijing, 6 IV 1989 r. (dostęp: 14 V 2019).

³³ AMSZ, Departament II, z. 4/94, w. I, Notatka informacyjna nt. kryzysu politycznego w Chinach opracowana przez Ksawerego Burskiego, 12 VI 1989 r., bp.

³⁴ AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, LXXVI-711, Sprawozdanie dyrektora Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych prof. Macieja Perczyńskiego z pobytu delegacji PISM w ChRL, 10 III 1989 r., bp.

Kilka milionów młodych ludzi zostało zatrudnionych w zakładach produkcyjnych, stając się robotnikami. Tak więc około 240 milionów młodzieży czeka perspektywa pozostania analfabetami lub półanalfabetami oraz ciężkiej pracy fizycznej i niskowyzwalifikowanej w rolnictwie lub w spółdzielczych zakładach w mieście. Materialna sytuacja młodzieży należy do najcięższych. To właśnie młodzi ludzie powiększają szeregi armii bezrobotnych³⁵.

Nawet biorąc pod uwagę, że sytuacja gospodarcza ChRL uległa w pierwszej połowie lat 80. wyraźnej poprawie, nie oznaczało to jednakże większych zmian w poziomie życia wielu ludzi. Nie powinno zatem dziwić, że to właśnie młodzież (studenci i robotnicy) w największym stopniu zaangażowała się w protesty, do jakich doszło w miastach ChRL w 1989 r. Rosnąca liczba mieszkańców ChRL rozczarowanych niewielkimi zmianami na lepsze w codziennym życiu w wyniku reform (lub wręcz pogorszeniem się ich warunków bytowych) oczekiwała od władz więcej, aniżeli tylko obłudnych sloganów o konieczności poświęcania się dla dobra ogółu³⁶. W przygotowanym w marcu 1989 r. podsumowaniu oficjalnych ankiet przeprowadzonych wśród chińskiej młodzieży (osoby w wieku od 18 do 35 lat) pojawił się szereg niepokojących dla KPCh symptomów. Po niepowodzeniach związanych z reformą cen wiosną 1988 r. jedynie 22,8% respondentów twierdziło, że prestiż partii ulegnie wzmocnieniu. Ponadto aż 59,2% uznawało protesty studenckie za właściwą formę wyrażania przez młodzież swoich postulatów (przeciwnego zdania było tylko 8,2% ankietowanych), a 57% zgadzało się, że jest to uzasadniona metoda walki z korupcją (przeciwnego zdania było 13,3%). Co ciekawe, 37,7% ankietowanych było przekonanych, że protesty nie wpływają na spowolnienie procesu reform (innego zdania było 9,2%), a 38,9% uznało je za przejaw patriotyzmu młodzieży (innego zdania było 17,1% badanych)³⁷.

Warto na koniec zwrócić uwagę na przedstawienie przyczyn kryzysu w ChRL w 1989 r. przez członka Chińskiej Ligi Demokratycznej (jedno z oficjalnie działających tzw. ugrupowań demokratycznych) przekazanych do Warszawy pod koniec maja

³⁵ AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, LXXVI-718, Chiny w przededniu XII Zjazdu KPCh, czerwiec 1980 r., bp.

³⁶ Jak pisał np. Barry Naughton: „Gdy protestujący [w 1989 r.] studenci domagali się szybszej liberalizacji socjalnej i politycznej, byli oni z sympatią słuchani w dzielnicach mieszkalnych Pekinu i gdzie indziej; niezadowolony z sytuacji ekonomicznej napędzało reformę polityczną” – B. Naughton, *The Impact of the Tiananmen Crisis on China's Economic Transition*, [w:] *The Impact of China's 1989 Tiananmen Massacre*, ed. J.-P. Béja, New York, 2011, s. 163.

³⁷ Excerpt from Joint Committee on Women and Youth of the Chinese People's Political Consultative Conference and the Central Office of the Communist Youth League, 'Report on a survey of the current state of ideology among youth', 28 III 1989 r. [w:] *The Tiananmen Papers...*, s. 13–16. Warto dodać, że rządowych badań wynikało również, że wielu studentów uważało komunizm za utopię, której nie da się nigdy zrealizować i nie zamierzało wstępować w szeregi KPCh, wielu popierało też „kapitalizację” i „westernizację” kraju. Duża grupa studentów pekińskich uczelni na początku 1989 r. określała ChRL jako statek bez steru kołyszący się po oceanie i doprowadzający swych pasażerów do choroby morskiej.

1989 r. przez polski Konsulat Generalny w Kantonie. Wskazał on m.in. na takie kwestie, jak: brak realizacji uchwał XIII Zjazdu KPCh w zakresie demokratyzacji życia społeczno-politycznego i gospodarczego z uwagi na ich bojkot przez część kierownictwa partyjnego i rządowego, także brak postępów w polityce odmładzania kadry kierowniczej, utrata wiarygodności znacznej części kadry kierowniczej w oczach inteligencji („uważa się, że kadra partyjno-rządowa jest skorumpowana, dba tylko o własne interesy i dobre stanowiska dla własnych dzieci”)³⁸. Wszystko to budziło to powszechny sprzeciw młodych przedstawicieli inteligencji, niewidzących perspektyw i możliwości realizacji swoich planów

* * *

Komuniści chińscy oficjalnie stwierdzali, że choć nie odnieśli na polach walki z korupcją, nepotyzmem i przestępczością gospodarczą pełnego sukcesu, to jednak udało im się w znacznym stopniu ograniczyć występujące w ChRL błędy w sposobie sprawowania władzy i niewłaściwe zachowania członków KPCh o indywidualnym charakterze. Protesty społeczne z przełomu lat 1986–1987, a zwłaszcza wiosną 1989 r., świadczyły wszakże o tym, że wysiłki kierownictwa partyjnego okazały się w oczach wielu rodaków daleko niewystarczające. Trudno nie odnieść wrażenia, że były one spóźnione i nazbyt podporządkowane wewnętrznym rozgrywkom w kierownictwie partii komunistycznej. Ponadto fakt, że nagłaśnianie walki z patologiami w aparacie władzy zbiegło się z poważnymi problemami gospodarczymi zapewne – niezgodnie z intencjami władz – tylko utwierdził niemałą część ludności ChRL, iż osoby stojące na czele rządu nie mają pomysłu na rozwój kraju i poprawę warunków życia społeczeństwa.

Bibliografia

Źródła

Archiwum Akt Nowych, KC PZPR, Wydział Zagraniczny: LXXVI-710, LXXVI-711, LXXVI-712, LXXVI-713, LXXVI-714, LXXVI-718, LXXVI-719.

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie, 02386/163, t. 3.

Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych, Departament II, zespół 22/89, 4/94.

Źródła opublikowane

Deng Xiaoping, *Chiny na drodze reform w XXI wieku*, Toruń 2012.

³⁸ AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, LXXVI-711, Notatka na temat ostatnich wydarzeń społeczno-politycznych w ChRL (skrót notatki Konsulatu Generalnego w Kantonie z rozmowy z miejscowym działaczem Ligi Demokratycznej Chin), 31 V 1989 r., bp.

The Tiananmen Papers. The Chinese Leadership's Decision to Use Force Against Their Own People – in Their Own Words, eds. A.J. Nathan, P. Link, London 2001.

Wilson Center Digital Archive.

Literatura

Benken P., *Wojciech Jaruzelski „otwiera” Chiny. Wizyta I sekretarza Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Państwie Środka w 1986 roku*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2019, nr 1(33).

Benken P., „Burza nad Pekinem”. *Przyczyny, przebieg i konsekwencje kryzysu w Chińskiej Republice Ludowej w 1989 r. w świetle archiwów Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, „Dzieje Najnowsze” 2019, nr 4.

Chiny rok po Tiananmen. Zeszyty Dokumentacyjne Polskiej Agencji Prasowej, Seria monograficzna, Warszawa 1990.

Dębicka D., *Reformy Deng Xiaopinga i ich wpływ na gospodarkę współczesnych Chin*, „Pisma Humanistyczne” 2013, nr 9.

Dikötter F., *Wielki głód. Tragiczne skutki polityki Mao 1958–1962*, Wołowiec 2013.

Góralczyk B., *Pekińska wiosna 1989. Początki ruchu demokratycznego w Chinach*, Warszawa 1999.

Kerns A., *Who Will Shout If Not Us? Student Activists and the Tiananmen Square Protest. China, 1989*, Minneapolis 2011.

Lovell J., *Maoizm. Historia globalna*, Warszawa 2020.

Naughton B., *The Impact of the Tiananmen Crisis on China's Economic Transition*, [w:] *The Impact of China's 1989 Tiananmen Massacre*, ed. J-P. Béja, New York, 2011.

Perspectives on Modern World History. The Tiananmen Square Protests of 1989, ed. J. Hay, Farmington Hills 2010.

Vogel E.F., *Deng Xiaoping and the Transformation of China*, Cambridge–London 2011.

“Honest Governance and ‘Clean Rule’ Receive Mass Coverage in Chinese Press”. Corruption, Nepotism and Financial Crimes in the Chinese Communist Party in the Second Half of the 1980s and the Chinese Authorities’ Attempts to Eradicate These Problems in Polish Diplomats’ Reports

Summary: The reforms initiated by Deng Xiaoping in the People’s Republic of China at the turn of the 1970s and 1980s brought limited political freedoms and wide-sweeping economic changes. Political reforms failed to catch up with changes in the Chinese economy, which led to large-scale corruption, nepotism and organized crime involving members of the Chinese Communist Party and the associated persons. These adverse phenomena were not effectively eradicated by the government, which resulted in social discontent that culminated in a series of protests in the spring of 1989. The protests were brutally put down by the army. The article analyzes instances of corruption, nepotism and financial crime

reported by Polish diplomats who were well versed in the internal affairs of the People's Republic of China at the time.

Keywords: People's Republic of China, Deng Xiaoping's reforms, abuse of power by the Communist authorities